

SOVYET RUSYA'DA SENDİKALAR İLE DEVLET ARASINDAKİ MÜNASEBETLERİN GELİŞME SEYRİ

Doç. Dr. Nevzad YALÇINTAŞ

Istanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi

G İ R İ Ş

En liberalist görüşlerin tatbik edilmeye çalışıldığı demokrasi-lerden, ekonominin tümünün merkezî bir plânlamaya bağlandığı totaliter karakterli rejimlerin hüküm sürdüğü ülkelere kadar sanayileşmiş veya sanayileşme halindeki bütün memleketlerde sendikalar mevcut bulunmaktadır. «Sendika» umumî ve müşterek kelimesi ile ifade edilen bu teşekküllerin mahiyetleri arasında haddi zatında bazen büyük farklılıklar vardır. Garp demokrasilerinde, işçi sendikalarının kendi âzasının menfaatlerini koruyabilmeleri için işverenlerden, işveren teşekküllerinden ve devletten müstakil bir hüviyete sahip olmalarının şart olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu mahiyetteki işçi sendikaları işveren ve devlet karşısında bir baskı grubu teşkil edebilir, ve toplu iş sözleşmeleri akti ve mevzuatta değişiklikler yaptırarak mensuplarının arzularını gerçekleştirebilirler. Sovyet Rusya'da ise sendika âzasının menfaatları ile idarecilerin ulaşmak için çalıştıkları hedefler arasında bir birlik ve beraberlik olduğu kabul edilmekte ve sendikacılığın bünyesi ile çalışma münasebetleri bu esastan hareketle şekillendirilmektedir.

Sendikalarla devlet arasındaki münasebetler konusu Sovyet Rusya'daki sendikaların çok önemli bir veçhesini teşkil etmektedir. Esasen Sovyet sendikacılığı hakkında bilinenler, Garp memleketlerinin sendikaları ile mukayese edilirse, oldukça mahduttur; ve totaliter ülkelerdeki sendikacılık mevzuu günümüzde gittikçe daha çok alâkayı celbetmektedir. Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının bu husustaki son nesriyatı yukardaki fikri teyit edici mahiyettedir. Totaliter karakterli rejimlerde sendikaların durumunu bilmek, ma-

zisi henüz çok yeni olan Türk sendikacılığının gelişme istikameti- ni görmek ve müstakbel temayülleri aydınlatmak bakımından da faydalıdır. Sovyet Rusya'daki sendikaların devletle olan münasebetlerinin mahiyeti aydınlatılınca bu sendikaların dünyadaki sendika tiplerinden hangisine girdiği de kendiliğinden anlaşılacaktır.

Rusya'da sendikaların devletle olan münasebetleri sendikaların bu memlekette doğuşundan beri bir ayniyet göstermemiştir. Rusya'daki sosyal, iktisadî ve siyasî değişikliklerle beraber bu münasebetler de değişiklikler arzemiştir. Bu itibarla Çarlık Rusya'sındaki sendika ve devletin karşılıklı tutumlarına kısaca temas ettikten sonra Sovyet Rusya'da sendikalarla devlet arasındaki münasebetleri başlıca dört devrede toplayıp inceliyeceğiz.

I — ÇARLIK DEVRİNDE

Çarlık Rusya'sında sanayileşme diğer Avrupa memleketlerine nisbeten daha geç başlamıştı. Köleliği lâğveden 1961 tarihli Çarlık Emirnamesi Rusya'daki sanayileşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Sanayileşmenin yeni olmasından dolayı işçi kitlesinin büyük çoğunluğu ya köylü işçi tipinde veya köylülükten henüz kopmuş kimselerden müteşekkildi. Bu hal sendikacılığın gelişmesinde büyük bir engel olarak ortaya çıkmakta idi. Diğer taraftan Çarlık idaresi despot bir rejime dayanıyordu. Sendika kurmak yasak edilmiş, grev teşebbüsleri ağır cezaf müeyyidelerle önlenmişti. Sanayileşmenin mazisinin kısalığı, işçilerin köylerden yeni kopmuş olmaları Rus sendikalarını zayıf teşekküller haline getirirken, Çarlık Hükümeti baskı ve şiddeti de Rusya'daki işçi teşekküllerini ve işçi hareketlerini ihtilâlci ve gizli çalışma metodlarına doğru itmekteydi. Böylece Çarlık İdaresi işçi teşekküllerinin siyasî şiddet hareketlerine başvuracak bir istikamette gelişmesine yol açmıştı.

Çarlık rejiminin bütün şiddetine rağmen 19. asrın sonlarına doğru ve 20. asrın başlarında Rusya'da grevler gittikçe artmaya başladı. 1890 senelerinde kurulan birçok gizli işçi teşekkülleri bu grevler için para toplayıp grev fonları teşkil ettiler. İşsizlik, iktisadî kriz ve sefaletin hüküm sürdüğü Rusya'da 1905 Rus - Japon Harbi işçilere bir fırsat verdi, ve bu senenin 3 Ocagında Sen Petersburg'da patlak veren grev hareketi Rusya'nın diğer şehirlerine sür'atie yayıldı. Kanlı hâdiselere yol açan bu grev hareketine 4 mil-

yondan fazla işçi iştirak etmiş ve birçok yerlerde fabrika ve grev komiteleri, işçi delegeleri şuraları kurularak grevleri idare etmek ve işverenlerle pazarlık yapmak yoluna başvurmuşlardı. Aynı sene içerisinde demiryolları, matbaa, maden ve tekstil sanayi işçileri teşkilâtlanarak Eylül ayında Moskova'da İlk Bütün Rusya İşçi Sendikaları Konferansını topladılar. Bir müddet sonra Çar'ın bir bildiri yayımlayarak konuşma, basın ve cemiyet kurma hürriyetini garanti altına aldığını bildirmesiyle birçok diğer işkollarında da sendikalar kuruldu.

İkinci Rusya İşçi Sendikaları Konferansı 1906 yılının Şubat ayında Sen Petersburg'da toplandı ve sendikalar 1907 yılına kadar inkişaf ettiler. 1907 yılından itibaren Çarlık İdaresi tekrar şiddet hareketlerini arttırdı. Yüzlerce sendika idarecisi tevkif edildi, birçok sendika kapandı, dağıldı, sendika yayın organları yasak edildi ve sendikaların mühim bir kısmı da tekrar yeraltı faaliyetlerine giriştiler. 1909 senesi sonunda sadece 13.000 sendika üyesi kalmıştı. Birinci Cihan Harbinin patlak vermesinden kısa bir müddet evvel Rusya'da yeniden ihtilâlcî faaliyetler ve grevler hızla artmaya başladı. Sen Petersburg işçileri tarafından kurulan Pravda'nın ilk nüshası 5 Mayıs 1912 de neşredildi. 1912 senesinde hüküm süren kısmî serbesti havasından istifade eden sendikalar tekrar gelişmeye başladılar.

Rusya'nın harbe girmesini müteakip, hükümet sendikalara karşı şiddet hareketlerine girişti. Sendikalar kapatılmağa, idarecileri tevkif edilip sürülmeye başlandı. Harp senelerinin getirdiği iktisadî problemler ve yokluklar işçi kitleleri arasında büyük bir memnuniyetsizlik ve huzursuzluk yaratmaktaydı. Esasen siyasî ihtilâl hareketleri de gittikçe kuvvet kazanıyordu. 1915 ve 1916 yıllarında birbirini takiben sürüp giden grevler 1917 yılında açık ayaklanmalar haline inkılâp etti. 27 Şubat 1917 İhtilâli ile Çarlık Rejimine son verildi.

Yukarıdaki kısa izahtan açıkça görüldüğü gibi Çarlık Rusya'sında devlet sendikalara karşı baskı ve şiddet politikası takip ediyor, kurulan işçi teşekküllerini ilk fırsatta kapatıyor ve idarecilerini tevkif ediyordu. Sendika hareketleri ile meşgul olmak çok muhataralı bir veçhe arz ediyordu. Böyle tehlikeli bir hayat tarzını göze alan işçiler esasen gizli siyasî teşekkülere bağlı bulunmaktaydılar. Kurdukları ve çalıştıkları işçi sendikalarında bu gizli ihtilâl teşki-

lâtlarının politikalarını yürütmekle kendilerini vazifeli addediyorlardı. Bu halin tabii bir neticesidir ki 1912 yılından itibaren sendikalar içerisinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin Bolşevik kanadı önem kazanmaya başladı. Böylece Rusya'daki sendikaların ilk kuruluşları ve gelişmeleri siyasî hareket ve partilerin kılavuzluğu altında ve onlara bağlı bir hüviyet arz etmiştir ki aşağıda görüleceği gibi Rus sendikaları sonradan bu durumdan kendilerini kurtaramamışlardır.

II — İHTİLÂL VE İHTİLÂLİ MÜTEAKİP DEVRE

Rus ihtilâlini hazırlayan siyasî teşekküllerin sendikalara karşı takip ettikleri politika sendikaları kendi gayelerini tahakkuk ettirme de birer vasıta olarak kullanmak şeklinde idi. Bolşevik ve Menşeviklerin meydana getirdikleri Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin 1906 daki Kongresinde sendikaların rol ve yerlerinin ikinci derecede ve yardımcı mahiyette olduğuna dair bir karar kabul edildi. Bu kararda ihtilâl devresinde sendikaların işçi sınıfını siyasî mücadeleye sokmak vazifesinde olduğu belirtiliyordu. Aynı Kongrede parti âzâsının sendikalara girme hususu kabul edildi ve sendikaların siyasî tarafsızlığı fikri reddedildi. İhtilâlin hazırladığı siyasî vasatta sendikalar geri plâna atılmış ve onların yerine 1905 hâdiseleri sırasında birden bire gelişmiş olan İşçi delegeleri Şuraları geçmişti.

Rus ihtilâlinde sendikaların oynadığı rol nisbeten önemsiz olmuştur. 1917 senesindeki grevler hiçbir zaman 1905 dekinin şiddet ve cesametini bulmamıştır. Bunun başlıca sebebi harpte Rusya'nın iktisaden çökmüş bulunuşu ve böylece her türlü ücret mücadelesinin mânasız hale gelmiş olmasıydı.

1905 hâdiselerindenberi bolşeviklerin sendikalarda kontrol sağlama gayretlerine rağmen sendikalar büyük bir çoğunlukla Menşeviklerin idaresi altında bulunuyordu. Menşevikler sendikaların bizzat kendi haklarına sahip önemli işçi teşekkülleri olduklarına inanmışlardı. Kerensky hükümetinin Çalışma Vekili tarafından sendikaların siyasî bakımdan nötr olması lehinde gayretler sarfedildi. Bunun başlıca sebebi esasen ekseriyetle Menşeviklerin kontrolünde bulunan sendikalarda Bolşevik tesirinin büyümesini önlemektir. İktidarı almaya çalışan Lenin ve arkadaşlarının fikirleri ise is-

tihsal ünitelerinin işçiler tarafından kontrol edilmesi ve bunun sağlanmasında da sendikaların kendi paylarına düşen rolleri oynaması şeklinde idi.

Sendikaların çoğunlukla Menşeviklerin idaresi altında olması gerçeği karşısında Bolşevikler işletme komitelerinin kurulmasına hız verdiler. İşletme komitelerinin ana fonksiyonu fabrikalarda alınan kararlara iştirakti. Böylece Bolşevikler sendikaların karşısına rakip bir teşekkül çıkarmış oluyorlardı. İşletme komiteleri kurdurarak fabrikaların kontrolünü bunlara bırakmak ekonomiyi ademi merkeziyetçi bir istikamete götürmekte idi. Bu ise merkeziyetçi devlet anlayışına bağlı olan Marksist görüşe zıt olmakla beraber bu yoldan da Menşevik iktidarı sarsmak isteyen Lenin ve arkadaşlarının işine geliyordu. İşletme komiteleri ilk genel kurullarını Mayıs 1917 de topladılar. Bu Kongrede Lenin sanayiin Menşeviklerin iddia ettikleri gibi hükümet tarafından değil ve fakat işçiler tarafından kontrol edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Aynı senenin Ekim ayında Kerensky'nin geçici hükümetine karşı silâhlı bir ayaklanma yapan Bolşevikler iktidarı ele geçirdiler ve Lenin, Halk Komiserler Şurası Başkanlığına getirildi. Yeni hükümeti teşkil eden Bolşevikler sendikalardaki tesirlerini arttırmaya başladılar.

İhtilâlden hemen sonra Bolşevik hükümetle İşletme Komiteleri ihtilâfa düştüler. Hükümet ihtilâlden doğan anarşi yerine nizam getirmeye çalışırken İşletme Komitelerinin her biri kendi ünitelerinde müstakilen hareket etmek istiyorlardı. Bunlar millî istihsali kontrol için bütün Rusya'ya şamil bir İşletme Komiteleri Kongresi toplamaya teşebbüs ettiler. Hükümet İşletme Komitelerini disiplin altına sokmak için sendikaların harekete geçmelerine çalıştı. Sendikalar kendilerine rakip bir teşekkül haline gelmeye başlayan İşletme Komitelerinin umumî kongrelerinin toplanmasına mani oldular ve bu Komitelerin tamamen kendilerine tâbi olmalarını istediler. 1917 yılının sonlarına doğru bir uzlaşmaya varıldı ve İşletme Komiteleri 17 Kasım 1917 tarihli bir kararname ile sendikaların mahallî organları haline getirildiler.

Görüldüğü gibi Rus İhtilâlinde çok mühim bir rol oynamayan sendikalara karşı Menşevik ve Bolşevik hükümetlerin tutumu siyasî taktiklerin icabı dahilinde olmuştur. Menşevikler, sendikaların Bolşeviklerin konrolleri altına girmemeleri için zahiren onların si-

yasî partiler karşısında tarafsızlığını müdafaa ederlerken Bolşevikler önceleri Menşeviklerin idaresi altında bulunan sendikalara karşı rakip teşekküller olarak İşletme Komitelerinin kurulmalarına hız vermişler ve iktidarı ele geçirdikten sonra da komitelerin kendi başlarına hareket etmek istemeleri üzerine bunların sendikalarla birleşmelerini sağlamışlardır. Bunu takip eden devrede sendikalara ait en önemli konuyu sendikaların devletle münasebetlerinin nasıl olacağı meselesi teşkil etmiştir.

III — SENDİKALARIN DEVLETLE OLAN MÜNASEBETLERİNE AİT İHTİLAFLAR

1918 yılının Ocak ayında toplanan ilk Rus Sendikaları Kongresinde en önemli mesele devletle sendikalar arasındaki münasebetlerdi. Tanınmış sendika lideri Mikhail Tomsy bu kongredeki meselenin «Sendikaların kendi kaderlerini Sovyet hükümetine bağlayıp bağlamıyacakları veya iktisadî sınıf mücadelesinin müstakil organları olarak kalıp kalmıyacakları» olduğunu söylemiştir. Bu kongrede Bolşevikler sendikaların tamamen devlete bağlı olması gerektiğini ileri sürdüler. Menşevikler, sosyalizmin tam mânasıyla yerleşmesinden sonra bunun yerinde olduğunu müdafaa ederek halen bunun böyle olmadığını kapitalizmin tamamen tasfiyesine kadar sendikaların âzasının menfaatlarını korumada serbest bırakılmaları icabettiği fikrini savundular. Sosyalist bir ekonomide sendikaların rollerinin ikinci plânda olduğu ve bunların devlete bağlı bulunmaları noktasında Menşeviklerle Bolşevikler arasında meselenin nazariyatında bir fark yoktu. Yalnız Menşevikler kapitalizmin tekrar geri gelebileceğini, bu müddet zarfında ise sendikaların serbestiyetlerinin kaybolmaması gerektiğini söylüyorlardı. Ayrıca, sendika liderlerinden Lozovsky, sendikaların devlet kuvvetinin organı haline geldikleri zaman sendika kararlarının ikna yoluyla değil ve fakat cebren yürütülme durumunun hasıl olacağını bunun ise işçiler arasında dayanışmayı yıkacağı ve işçi kitleleriyle sendikaların irtibatını koparacağını ileri sürdü.

Neticede bu ilk kongrede şu iki nokta üzerinde fikirlerin birleştiği müşahade edilmektedir : 1 — Sosyalist bir nizamda sendikalar devletin bir organıdır. 2 — Rusya'da henüz tam manasıyla sosyalist bir ekonomi kurulmadığından sendikaların kendi âzasının menfaatlerini korumaları için serbest kalmaları gerekmektedir. Yi-

ne aynı Kongrede tanınmış bir sendikacı olan Tsyperovich tarafından sendikaların kendi âzasının isteklerini gerçekleştirmek için grev yapabileceklerine dair verdiği bir takrir reddedilmişti. Bolşevik Partisi, ihtilâl öncesi devrin olayları, hatırlardan henüz silinmediği için grevleri yasak edici bir kararı açıkça almamıştır. 1918 yılında Sivil Harbin başlaması ile birlikte sendikalar hükümet adına ve onun yapacağı birçok işleri yapmaya başladılar. İstihsalde çalışacak işgücü sendikalar vasıtasıyla toplanıyor, sendikalar Kızıl Ordu'ya yapılan sevkiyatta önemli bir rol oynuyorlardı. 1919 yılının Ocak ayında toplanan ikinci Rus Sendikaları Kongresinde ana mesele olan devlet ve sendika münasebetleri hâlâ kesin bir sonuca bağlanmamış olduğundan yeni münakaşalara mevzu teşkil etti. Kongrede Lenin «Sendikaların devletleştirilmesinin kaçınılmaz» olduğundan bahsetti ve bütün millî ekonomiyi idare etmek için kurulmasında sendikaların birinci derecede rol oynadıkları Millî Ekonomi Yüksek Şurasının teşkil edildiğini bildirdi. Lenin'in bu Kongrede «Proleterya diktatoryasını ilân etmek kâfi değildir, ... sendikaların devlet organlarıyla birleşmesi ve iktisadî hayatın düzenlenmesini üzerlerine alması icabetmektedir.» demesine rağmen sendikaların bir anda devletleştirilmesine de taraftar bulunmadığı anlaşılmaktadır. Sendikaların mutlak ve direkt bir şekilde Komünist Partisinin kontrolü altına girmesini istemeyen Lenin'in bu Kongrede sendika - devlet münasebetlerine ait serdettiği fikirler vazıh olmamış ve taraftarlarını tatmin edememiştir.

Aynı senenin Mart ayında toplanan Komünist Partisi Kongresinde sendikalara ait önemli kararlar alındı. Sendikalar işçilerin meslekteki yerlerine göre değil ve fakat iş kolları esasına göre kurulacaktı. Komünist Partisi âzasının sendikalara girerek her faaliyet kademesinde bir hücre teşkil etmeleri ve böylece sendikaların parti politikasının icabettirdiği şekilde idare edilmesi karar altına alındı.

1920 Mart ayında 9 uncu Komünist Partisi Kongresinde Troçki'nin sendikaların istihsal ünitelerinin sevki idaresine daha kuvvetli bir şekilde iştirak etmesine dair takriri kabul edildi. Sendikalar böylece gittikçe daha fazla birer istihsal ünitesi olarak telâkki edilmeye başlanacaktı. Birinci Cihan Harbi, ihtilâl ve sivil harbin yarattığı iktisadî çöküntüden kurtulmak isteyen hükümet işçi orduları teşkil etti. Bunlar ordu birlikleri kuruluşunda olan cebrî çalıştırma gruplarıydı. Komünist Partisi bu rahaketi destekliyordu. Komünist

Partisinin Kongresini takiben toplanan Üçüncü Rus Sendikaları Kongresinde Troçki Çalışma Ordusu fikrini ve politikasını müdafaa etti. Bu fikre karşı bilhassa Menşevikler muhalefet ettiler ve çalışmanın askerleştirilmesinin verimi yükseltmeyeceği bilâkis alçaltacağı çünkü yüksek verimin ancak hür çalışmadan elde edilebileceğini söylediler. Troçki ise cebri çalışma ile gönüllü çalışma arasında gerçek bir farkın olmadığını ileri sürüyordu. Komünist Partisi sendikalardan işçiyi disiplin altına sokmasını, verimi arttırmasını, istihsalı devamlı bir şekilde fazlaştırmasını, daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma şartları talep etmemesini istiyordu. Sendikalar sadece millî gelirin artmasıyla meşgul olmalı idiler yoksa işçilerin şahsî gelirleriyle değil.

Komünist Partisinin sendikaların politikasına hâkim olması 1920 yılında her tarafta aksülamel'in doğmasına yol açmaya başladı. Sendika idaresinin her kademesinde muhalefet grupları ortaya çıktı. O zamana kadar baskı altında tutulan memnuniyetsizlik açığa çıkmıştı. Sendikalar Komünist Partisinin istemediği sendika idarecilerini azletmesi ve istediği yeni idarecileri tayin etmesini protesto ettiler. Rus sendikaları merkezi iki gruba ayrıldı. Bir grup Troçki'nin fikrini destekliyerek sendikaların âzasının istihlâk meyllerine göre hareket etmeyen bir istihşâl organı olduğunu müdafaa ediyordu. Tomsky'nin liderliğindeki diğer grup ise sendikaların muayyen bir ölçü dahilinde âzasının menfaatlerini koruması gerektiğini söylüyordu. 1920 senesi boyunca sendikaların devletle olan münasebetleri ve sendikaların fonksiyonları hakkındaki fikir ayrılıklarının şiddeti arttı ve bolşevik liderler birbirlerini bu konuda açıkça itham etmeye başladılar.

İşte bu şiddetli fikir ayrılıkları ve karşılıklı mücadele havası içinde Komünist Partisi Kongrelerinin en hararetilerinden biri olan 10. Komünist Partisi Kongresi Mart 1921 de, 4. Sendikalar Kongresi Mayıs 1921 de toplandı. Parti kongresinde sendika ve devlet münasebetleri konusunda 3 ana görüş ortaya çıkmış ve muhtelif takrirler şeklinde kongreye getirilmişti. Troçki ve Bukharin tarafından kongrede müdafaa edilen takrire göre sendikaların aslî vazifeleri verimi arttırmaktır. Bunun en iyi şekilde mümkün olabilmesi için de sendikaların tam olarak devletleştirilmesine başlanılmalıdır. Bunun tam karşısındaki görüş ise Shlyapniakov'un liderliğinde ve İşçi Muhalefeti adı verilen grup tarafından yapılmakta ve Devletin bütün iktisadî mekanizmasının sendikalara devredilmesi istenmekte

idi. İşçi Muhalefeti grubu aynı zamanda eşit ücretler sistemini müdafaa ediyordu.

Lenin ve 9 arkadaşı bu iki uç teklifin dışında kaldılar ve kongreye «onların tavrı» diye isimlendirilen bir teklif getirdiler. Lenin İşçi Muhalefeti Grubunu anarşist sendikalizmle suçladı ve eşit ücretler sistemini şiddetle reddetti. Bu şekilde Lenin İşçi Muhalefet Grubuna karşı Troçki ile müşterek bir cephe teşkil ediyordu. Fakat Lenin İşçi Muhalefet Grubunun fikirlerini reddederken Troçki'nin çalışmanın askerileştirilmesi fikrini destekliyecek kadar ileri varmadı. Lenin, sendikaların İşçi Muhalefet Grubunun ileri sürdüğü gibi Komünist Partisinin kontrolünden âzâde olmasını kabul etmiyor, sendikaların politikalarının Hükümetinkine uyması gerektiğini söylüyordu. Sendikalar Sovyet Devletini müdafaa etmeli ve onun iktisadî gayelerinin tahakkukuna yardımcı olmalıydılar. Bununla beraber, sendika - devlet münasebetleri konusunda, Lenin sendikaların devletleştirilmesi fikrini yanlış buluyor, sendikaların muayyen bir ölçüde devletten müstakil olmasını, idarenin kırtasiyeciliğine ve keyfî kararlarına karşı işçileri vikaya etmesi gerektiğini müdafaa ediyordu.

Lenin'in sendikalara karşı kısmen lehte olan bu tutumu daha ziyade teorik bazı prensiplerden değil ve fakat o günün şartlarının pratik neticelerinden doğuyordu. Yine Lenin'in ifadesine göre Proleterya ve Komünist Partisi büyük çoğunluğa kıyasla ufak bir azınlığı temsil ediyordu. Bunların çok geniş köylü zümresini kontrolleri altında tutabilmeleri için kuvvetli bir şekilde organize olmaları lâzımdı. Tamamen devletleştirilmiş sendikalar ise basit birer idare cihazı haline gelecekti. Halbuki sendikalar «komünizm için bir mektep olmalıydı». Ayrıca Lenin komünist hükümetin geleceğinin de tehlikeye girmekte olduğunu da görüyordu. İktisadî durum feci bir manzara arz ediyor geniş halk kütleleri komünist idarecilerin fena idaresinden bıkmış bulunuyorlardı. Bu şiddetli memnuniyetsizlik, hayal sukutuna uğramış bolşeviklerin de iştirak ettiği Kronstadt, Tombov ve diğer yerlerdeki silâhlı ayaklanmalara yol açtı. İşçi Muhalefet Grubu da bu memnuniyetsizliği sendika içinde aksettiriyor ve Komünist Partisinin diktatoryasını şiddetle tenkit ederek bunun yerine proleterya demokrasisini yerleştirmeye çalışıyordu.

Yine Troçki'nin görüşünün aksine Lenin işçilerin sendikaya girmelerinin mecburî olmaması, işçilerin bu hususta serbest bırakılmasını savundu. Lenin ve arkadaşlarının takriri kongrede büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Lenin'in teklifi kabul edilmekle sendikaların devletin bir organı haline getirilmemesi fikri Lenin'ci muhafazakârlığın bir prensibi haline getiriliyor ve aksi tezi savunan Troçki'nin fikirleri Marksist - Leninist doktrine aykırı bulunuyordu. Fakat ileriki senelerde bunu tam aksi olacak Troçki'nin fikirleri tatbik sahası bulacaktı.

Yukarıda işaret edildiği gibi ekonomik şartların çok kötü durum alması karşısında Lenin daha 10. Komünist Partisi Kongresinde (Mart 1921) yeni bir iktisadî politikanın takip edilmesine Rus ekonomisinin kurtarılması lehine sosyalist prensiplerden fedakârlık yapılmasına karar vermişti.

IV — YENİ İKTİSADİ POLİTİKA (N. E. P.) DEVRİ

Yeni iktisadî politika ile karma ekonomi sistemine doğru gidildi. Hususiyle yabancı sermayenin sanayi ve ticarî sahada yatırım yaparak faaliyette bulunması kabul ediliyor, devlet bilhassa büyük çaptaki anahtar sanayii elinde bulunduruyordu. Bu yeni durum sendikalar içinde yeni vaziyetler doğurdu ve sendika - devlet münasebetlerinde yeni gelişmeler oldu.

1921 yılının Mayıs ayında toplanan 4. Sendikalar Kongresinde devlet - sendika münasebetleri hararetli bir şekilde ele alınmadı, çünkü bolşevikler bu hususta parti kongresinde bir karara varmışlardı. Her birinin şahsî fikri ne olursa olsun alman karara uymak mecburiyetinde idiler. Bu durum sendikalar için en hayatî olan mevzularda dahi kararların nasıl sendika dışında alındığını açıkça ortaya koymaktadır. 4. sendikalar kongresinde menşevikler, bolşeviklerin iddia ettiklerinin aksine sendikaların geniş ölçüde esasen devletleştirildiğini, Yeni İktisadî Politikanın neticelerinden olarak sendikaların âzâsını hususî ve devlet kapitalizmine karşı koruması gerektiğini bunun için sendikaların devletten müstakil birer organ olmaları icap ettiğini ileri sürdüler. Menşevikler ayrıca serbest seçim, söz hürriyeti ve bütün sosyalist hareketler için serbestiyet talep ettiler. Bütün bu istekleri, bolşevik ekseriyet tarafından reddedildi.

Müteakip senede yani 1922 de yeni iktisadî politikanın sendikalara ait neticeleri daha açık bir şekilde ortaya çıktı. 1922 yılının Mart ayında 11. parti kongresiyle Eylül ayında 5. Sendikalar Kongresi toplandı. 11. Komünist Parti Kongresinde sendikaların sanayi ünitelerinin idaresine iştirakinin ortadan kaldırılması gibi önemli bir karar alındı. Sendikaların asıl ana fonksiyonunun verimliliği artırmak olduğu resmî görüşü teşkil ediyordu. Komünist Partisi totaliter bir rejim kuruyor ve bütün otoriteyi kendisinde toplamak yoluna girmiş bulunuyordu. Sendikaların devlete ve dolayısıyla partiye boyun eğmesi sistemin tabii bir neticesi olarak kabul ediliyordu.

Sendikaların komünist partisi ve devletin elinde teşekküller haline getirilmesine sendikalar başkanı Tomsky muhalefet etmeye çalıştı. Parti Tomsky'yi geçici kaydiyle vazifesinden uzaklaştırdı ve Türkistan'a yolladı, 11. Komünist Partisi Kongresi, sendikaların merkezî komite başkan ve sekreterlerinin komünist partisine ihtilâlden önce kaydolmuş şahıslar arasından seçilmesi mecburiyetini koyarak sendikaların üzerindeki kontrol ve hâkimiyetini iyice arttırmıştı. 11. Komünist Parti Kongresi (Mart 1922) nin neticesinde Stalin Komünist Partisi Merkez Umumî Sekreterliğine getirildi. Bu olay Sovyet Rusya'da sendika - devlet münasebetleri bakımından da önemli bir hâdise teşkil etmiştir. Lenin Stalin'in kendisine verilen yetkileri suiistimâl edeceğinden endişeleniyordu ve 1924 Ocak ayında öldü. Müteakip bir iki sene içerisinde sendikalar da devlete karşı müstakil davranabilmek için bazı teşebbüsler ol-duysa de neticede sendikalar tedricen devletin emrinde teşekküller haline getirildiler. Stalin Rusya'yı büyük bir sür'atle sanayileştirmek istiyordu. Bunu sağlamak için ekonominin tümünün merkezî bir plâna bağlanması kararlaştırıldı. 1921 de başlayan Yeni İktisadî Politika Devresi ilk beş yıllık plânın kabul edildiği 1928 senesinde sona erdi.

V — PLÂNA BAĞLANMIŞ EKONOMİ DEVRİ

Sendika liderleri Stalin tarafından başlattırılan hızlı sanayileşme hareketine karşı mukavemet ettiler. İlk bakışta garip görünebilecek bu hareketin kendisine has sebepleri vardı. Sür'atli bir sanayileşme iktisadî kalkınmadan mes'ul olan hükümet organlarının otoritelerini sendikalar aleyhinde arttıracak, bütün ekonomik ha-

yatın plâna bağlanması iş gücünün de dirije edilmesine yol açacak ve en mühimi sanayileşmenin ilk safhasında istihsal mallarının istihsaline yatırımlar teksif edileceği için işçi kütlesi istihlâk mallarından geniş ölçüde mahrum bırakılacaktı.

Bütün bu sebeplere dayanarak sendikalar lideri Tomsy, 1928 yılının Aralık ayında toplanan 8. Sendikalar Kongresinde niçin hükümetin sendikalara karşı takip ettiği politikaya muhalif olduğunu açıkladı : «İşçilerden kaldıramıyacakları fedakârlıklar isteniyordu, sendikaların çalışan kütle ile gittikçe alâkası kesiliyor, onların ihtiyaçlarıyla alâkadar olmuyor, bu yüzden birçok gayri resmî grevler vuku buluyordu, sendika içinde seçimler hile ve baskı ile yapılıyordu, gerçek ve dürüst seçimler lüzumluymuştu. Sendika mensupları hakikî düşüncelerini söyleyemiyorlardı. Aksi halde menşevik veya ihtilâl düşmanı olarak damgalanıyordu, ücret seviyesi daima aşağı doğru itiliyor ve kollektif anlaşmaların hükümlerini sevk-ü idareciler tatbik etmiyorlardı.»

Tomsy plânlı ekonominin muayyen bir ölçüde fikir ve söz hürriyeti olmadan iyi işlemeyeceğini ileri sürüyordu. Çünkü söz hürriyeti olmadan hatalar gösterilip düzeltilemezdi. Sendikalardan sevk-ü idarecilerle birleşip şiddetli disiplin tedbirlerini işçilere kabul ettirmeleri beklenmemeliydi. Yüksek verimlilik elde etmenin yolu cebir değil fakat işçilerin eğitilmesi ve ekonominin plânlanmasına iştirak etmeleri idi.

8. Sendikalar Kongresinde Tomsy'nin yaptığı ve gerçek mânâda bir sendikanın tabii fonksiyonu olan şeylerden Rus sendikalarının nasıl mahrum bırakıldığı ve onların devletin ve dolayısıyla Komünist Partisinin birer kuklası haline getirilmekte olduğunu gösteren bu konuşması, sendika kongrelerinde müstakil fikir beyanının son bir misalini teşkil etti. Bu konuşması üzerine Tomsy Polit-büronun emriyle sendikalar merkez komitesinden ihraç edildi. Yerine çok sadık bir stalinci olan Shvernik Komitesinin başkanlığına seçildi. Bundan sonra sendikalardan hiç bir tenkit sedası yükselmedi.

Artık sendikalar devletle olan münasebetlerinde kısmen müstakil olan teşekküller halinden çıkmış onun basit birer organı haline gelmişlerdi. Troçki'den sonra Bukharin ve Tomsy muhalefet grupları da susturulmuştu. Temelleri sivil harp sırasında atılan rek şefin emri altındaki totaliter devlet nihayet kurulmuştu.

Dikkati çeken husus şudur ki Troçki'nin sendikaların tamamen devletleştirilmesini ihtiva eden görüşü bu fikrin sahibi Komünist Partisinden ve Rusya'dan çıkarıldıktan sonra Stalin devrinin sendikalara tatbik edilen politikası haline gelmişti. Nazariyatta ise Troçki'nin görüşlerinin karşısında yer alan ve yukarıda işaret ettiğimiz gibi 1921'deki sendikalar kongresinde kabul edilen Lenin'in prensipleri revizyona tabi tutulmadan aynen muhafaza ediliyordu.

1928 yılında toplanan 8. Sendikalar Kongresi Rus Sendikacılığı için bir dönüm noktası teşkil etmişti. Artık devlet mekanizmasının bir cüz'î haline gelen sendikaların 1932 yılında toplanan 9. Kongresinden sonra 1949 senesine kadar 17 sene hiçbir sendika kongresi toplanmadı. Böylece Sendikalar Merkezî Komitesinin (Ali Union Central Council of the Trade Unions) ana nizamnamesi açıkça ihlâl edilmiştir. Bu müddet zarfında sendika idarecilerinin azli ve tayini Komünist Partisi tarafından yapılmıştır. Böylece devlet, sendikaları Sendikalar Merkezî Komitesi vasıtasıyla idare etmeye başlamıştır.

1933 yılı Haziranında Çalışma Vekâleti Sendikalar Merkezî Komitesiyle birleştirildi ve bu vekâletin merkezî ve mahallî bütün idare cihazı bu komiteye devredildi. Yine 1933 senesinde sosyal sigortalar ve iş mevzuatının tatbiki ve iş emniyetini kontrolü vazifeleri Sendikalar Merkezî Komitesinin uhdesine verildi. 1934 yılındaki 17. Komünist Partisi Kongresinde alınan bir karar neticesinde sendikalar kantin ve ikmal teşekküllerinin kontrolünden mes'ul tutuldular. 1943 yılında da hükümetin bir kararı üzerine ticarî teşekküller ve gıda dağıtımının sosyal yönden teftişi ile tavgiz edildiler. Görüldüğü gibi Sovyet Rusya'da sendikalar kendilerine verilen fonksiyonlar bakımından da birer devlet organı haline gelmiş bulunmaktadır. Sendikaların fonksiyonları beşer yıllık plânların gerçekleştirilmesi istikametinde tesbit edilmiştir. Bunlar başhca bilhassa başlangıçta çok önemli olan sanayie işçi temini, işçi verimliliğini arttırmak ve merkezde tesbit edilen ücret siyasetinin tatbiki gibi hususlardı. Sanayide verimliliği arttırmak için girişilen stakanovist hareketinin 1935'de başarı elde etmesinde sendikalar önemli bir rol oynadılar. Stalin'in ölümünden beri Sovyet Rusya'da siyasî, iktisadî ve sosyal alanlarda olduğu gibi sendika - devlet münasebetlerinede önemli görülebilecek değışmeler olmaktadır. 1949'daki 10. Sendikalar Kongresinden sonra 1954'de 11. Sendikalar Kongresi toplandı ve

sendikalar ana nizamnamesinde değişiklikler yapıldı. Bu kongrede ve daha sonra, sendikaların oynadıkları rolün sahasının genişletilmesi icap ettiği çünkü sosyalist nizamın kurulmasının bittiği ve şimdi sosyalizmden komünizme bir geçişin gerektiği fikirleri kuvvetlenmeye başladı. Komünist Partisinin 1956 daki meşhur 20. Kongresinde de geçmiş devrin bütün hataları gibi sendikalar konusundaki yanlışlık ve eksiklikler de şiddetli bir şekilde tenkid edildi ve Sendikaların kollektif sözleşmeler vasıtasıyla işçilerin menfaatlarını daha aktif bir şekilde korumaları istendi.

1957 yılı Aralık ayında toplanan Komünist Partisi Merkez Komitesi sendikaların fonksiyonlarını tatad edip düzenleyen bir takriri karar altına aldı. Bu takrirden sendikaların en önemli fonksiyonlarının istihsale, 5 yıllık plânlara, millî gelire matuf faaliyetler olduğu zikrediliyordu. 1959 Mart ayında toplanan 12. Sendikalar Kongresi ise Partinin bu kararını kabul etti.

VI — N E T İ C E

Sovyet Rusya'da bu tip değişiklik hareketleri hiç bir zaman sendikaların devletin birer organı olmaktan kurtulmaları mânasına gelmemektedir. Nitekim 1959 yılının Mart ayında kabul edilen Rus Sendikaları Ana Nizamnamesinin dibacesinde aynen şu satırlar yer almaktadır : «Sovyet Sendikaları bütün faaliyetlerini Sovyet cemiyetini yükseltici ve teşkilâtlandırıcı kuvvet olan Komünist Partisinin kılavuzluğu altında icra ederler. Sovyet Sendikaları işçi kitlelerini, onları komünist bir cemiyet kurmak için mücadele gayesiyle harekete geçirerek Partinin etrafında toplarlar.» Rusya'da Komünist Partisinin, dolayısıyla devletin sendikaların idaresini nasıl doğrudan doğruya elinde tuttuğu Milletlerarası Çalışma Teşkilâtındaki Rus temsilcisinin Teşkilât Umumî Kâtibine 25 Şubat 1958 de yazdığı mektupta açıkça görülmektedir. Bu mektubun ilk satırlarında şunlar yazılmıştır : «Sovyet Rusya'da Komünist Partisinin kontrolü sendikalar tarafından istenerek gönüllü bir şekilde kabul edilmiştir. Bu yalnız sendikalara has bir durum değildir, bütün sovyet işçileri ve sovyet halkı bunu isteyerek kabul etmiştir. ...» Görülüyor ki Komünist Partisinin görevi devletle sendikalar arasında bir tampon vazifesi görmek değil ve fakat devletin aldığı kararların sendikalara kabul ettirilmesinde bir kanal fonksiyonu icra etmektir.

Sovyet Sendikalarının fonksiyonlarını sayan Mart 1959 tarihli Ana nizamname sendikaların işçilerin maddî ve kültürel seviyelerini yükseltme fonksiyonunu, istihsalin artırılması, devletin savunma gücünün kuvvetlendirilmesi, 5 yıllık plânların istenilenden daha fazla olarak gerçekleştirilmesi gibi diğer fonksiyonların sonra ve fazla bir ehemmiyet vermeden zikretmektedir. Tanınmış Sovyet hukukçusu Aleksandrof iş hukukuna dair kitabında aynı görüşü benimsemiştir.

Sovyet Rusya'da sendika - devlet münasebetlerinin şekil ve muhtevası; Rus sendikalarının hür sendikaların tabii fonksiyonlarını ifa etmemeleri karşısında bazı müellifler ve Garp Sendikacıları Rusya'daki sendikalar için «sendika» tâbirinin kullanılmasının yanlış olduğuna işaret etmekte ve bunlara «işçi teşekkülleri - labour organization» denilmesinin daha uygun olacağını söylemektedirler.

Rus sendikacılığı tarihi menşei bakımından siyasî hareket ve kuvvetlerin tesir ve hattâ vesayeti altında ortaya çıkmıştır. Sonradan tek parti esasına dayanan siyasî otoritenin kontrolü altına girmiş ve devletle olan münasebetleri bu otoriteye hâkim olan zihniyet ve politikanın değişmesiyle tahavvül göstermiş ve bundan sonra da göstermek istidadındadır. Bu sebepten Rus sendikalarının devletle olan münasebetlerinin geleceği hakkında kesin bir şey söylenemez. Kesin olan husus bu münasebetlerin mahiyetinin devlet otoritesini elinde tutanların politikalarına bağlı olduğudur.

Fertlerin grup menfaatlerini korumak gayesiyle serbestçe teşkilâtlanmaları, bu menfaatlerini gerçekleştirmek için pazarlık kudretlerini kullanmaları dünyanın birçok memleketlerinde temel hürriyetlerden biri olarak kabul edilmiştir. Sovyet Rusya'da sosyalist bir devlette işçileri devlete karşı korumak için teşkilâtlanmaya lüzum olmadığı, çünkü istihsal vasıtalarının hususî mülkiyetten alınarak çalışan sınıfa devredilmesinden dolayı devleti elinde tutanlar tarafından verilen kararların işçilerin menfaatlarıyla hemahenk olacağı ön prensibinden hareket edilmesi Rus sendikalarını tabii fonksiyonlarını ifadan mahrum bırakmış, onları devlet idare cihazının bir cüz'î haline getirmiştir.

Rusya'da 1917 den bugüne kadar tatbik edilen rejim her kademede yeni bir idareci sınıfa dayanmaktadır. İdareci bir sınıfın mevcut oluşu herhangi bir iktisadî ve sosyal düzende işçilerin menfaatlerinin korunmasına ihtiyaç vardır ve bu fonksiyonun ancak hür sendikalar tarafından icra edilebileceğini düşünmekteyiz.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- 1 — Galenson, Walter; Comparative Labor Movements; New York; 1955.
- 2 — I.L.O.; The Trade Union Situation in the U.S.S.R.; Geneva; 1960.
- 3 — Roberts - Feingold, B.C. — Maria; Trade Unions and Industrial Relations in the Soviet Union; London, 1958.
- 4 — Tuna, Orhan; Bugünkü Sovyet Sendikalizminin Nazarı ve Tatbiki Esasları; Sosyal Siyaset Konferansları; IV. Kitap; İstanbul, 1951.
- 5 — Verbin, Andrei; Soviet Trade Union Today; Soviet Booklets; London, 1962.